

Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego, vol. XV, A.D. MMXVII

ARTYKUŁ RECENZYJNY

Katarzyna Dziewulska*

TRUST I INNE STOSUNKI POWIERNICZE W PRAWIE PORÓWNAWCZYM I PRAWIE PRYWATNYM MIĘDZYNARODOWYM, MACIEJ ZACHARIASIEWICZ, KATOWICE 2016 – ARTYKUŁ RECENZYJNY

W ostatnim czasie ukazała się publikacja doktora nauk prawnych Macieja Zachariasiewicza, która poświęcona została trustowi i innym stosunkom powierniczym w prawie kolizyjnym i materialnym z uwzględnieniem również analizy prawnoporównawczej. Autor szczególnie nacisk kładzie na instytucję trustu, która jest „nieznana państwom kręgu kontynentalnej kultury prawnej” (s. 21). Jak wynika z wprowadzenia, monografia stanowi poprawioną, uaktualnioną oraz rozszerzoną wersję rozprawy doktorskiej autora, przygotowaną pod kierunkiem prof. dr. hab. Maksymiliana Pazdana i obronioną w dniu 14 lipca 2009 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, a w czerwcu 2010 r. nagrodzoną drugą nagrodą w XLV Ogólnopolskim Konkursie „Państwa i Prawa” na najlepsze prace habilitacyjne i doktorskie z dziedziny nauk prawnych.

Publikacja składa się z siedmiu rozdziałów, w każdym z nich omawiane jest odrębne zagadnienie związane jednak ściśle z tematyką wynikającą z tytułu, tj. ze stosunkami powierniczymi – w szczególności trustem. Na gruncie recenzowanego opracowania porównane zostały instytucje prawne różnych krajów oraz poszukiwane były ich podobieństwa do angloamerykańskiego trustu. Ponadto autor odnosi swoje rozważania do norm prawa prywatnego międzynarodowego oraz próbuje ustalić, czy istnieje możliwość znalezienia prawa właściwego dla trustu w państwach tzw. kontynentalnej kultury prawnej, a także czy istnieje odpowiedź na pytanie o metody postępowania w tym zakresie na tle polskiego prawa prywatnego międzynarodowego. Spoglądając przekrojowo na tematykę poszczególnych rozdziałów, stwierdzam, że zachowana została logiczna kolejność, począwszy od analizy historycznej, przez

* Absolwentka prawa, aplikantka adwokacka, doktorantka na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego.

opis instytucji i zgodne z zapowiadającym podejściem porównawczym badanie stanu prawnego w innych krajach, zarówno w zakresie norm merytorycznych, jak i norm kolizyjnych, aż do międzynarodowych oraz polskich uregulowań dotyczących trustu i innych stosunków powierniczych. Taka kolejność wydaje się słuszna, bowiem konieczne jest uprzednie przybliżenie czytelnikowi omawianej instytucji, jej genezy oraz istoty i znaczenia, aby następnie można było wprowadzać go w meandry rozważań i badań nad stanem prawnym oraz umiejscowieniem w nim omawianej instytucji. Wśród omawianych instytucji powierniczych autor najwięcej uwagi poświęca jednak trustowi i do niego je porównuje. Takie ukierunkowanie uwagi autora jest w istocie adekwatne do nadanego pracy tytułu, który jednoznacznie wskazuje, że spośród instytucji powierniczych to właśnie trust zajmie pierwsze miejsce w recenzowanym opracowaniu. Utrzymany został również kontekst norm prawa prywatnego międzynarodowego w odniesieniu do omawianych instytucji, zatem i w tej kwestii autor kładzie nacisk na odpowiednie aspekty. Takie ścisłe trzymanie się narzuconego przez siebie tematu oraz stopniowe jego rozwijanie uważam za mocną stroną opracowania, bowiem w wielości poruszanych problemów i zagadnień czytelnik nie gubi sensu ani celu rozważań, do jakich zmierzać mają badania autora.

Dokonując ogólnej oceny formy opracowania, nie może ująć uwadze profesjonalny i zrozumiały styl autora oraz szczegółowe wydzielenie w podrozdziałach i niższych jednostkach poszczególnych zagadnień, wymagających wyjaśnienia na danym etapie opracowania. Taki układ jest czytelny, bowiem odbiorcy nie umyka istota omawianego problemu. Ponadto bardzo mocną stroną jest konsekwentne używanie (obok polskiej) obcojęzycznej, oryginalnej terminologii, często wielokrotnie przywoływanej, co pozwala czytelnikowi ją sobie utrwalić, bez konieczności powracania do miejsca, gdzie została ona pierwszy i jedyny raz użyta. Taki zabieg ma walor dydaktyczny, poprzez powtarzanie autor ułatwia czytelnikowi zapamiętywanie i tym samym przyczynia się do lepszego przyswojenia i zrozumienia wiadomości zawartych w opracowaniu. W odniesieniu do ogólnej konstrukcji publikacji za pewną niedogodność uważam brak krótkich podsumowań po każdym rozdziale. Mając na uwadze obszerność dokonywanych rozważań, warto wskazać, że takie podsumowanie pozwoliłoby czytelnikowi na zbiorcze i ogólne usystematyzowanie wyciągniętych przez autora wniosków, które niekiedy giną w ilości przekazanych informacji.

Pierwszy rozdział autor poświęca analizie historycznej pod kątem rozwoju stosunków powierniczych na przestrzeni dziejów. Rozważania zaczynają się od zbadania klasycznej angielskiej konstrukcji trustu, a ich treścią jest znaczenie pojęcia *equity*, geneza angielskiego trustu oraz próba zakwalifikowania go jako instytucji prawa rzeczowego. W dalszej kolejności zostały poddane analizie niektóre instytucje powiernicze kręgu kontynentalnej tradycji prawnej, przy czym autor zdecydował się na opis genezy *fideicommissum* w prawie rzymskim, fideikomisów i ordynacji w Europie kontynentalnej – również w Polsce – a także genezy pochodzącej z prawa rzymskiego instytucji *fiducia cum amico* oraz powiernictwa w prawie Kościoła katolickiego. W ostatnim podrozdziale poczynione zostały rozważania na temat powiązania pomiędzy trustem i średniowiecznym *ius commune* pod kątem wpływu prawa rzymskiego na rozwój angielskiego *common law* i *equity* oraz na ewolucję trustów,

relacji zachodzącej między *ius commune* i prawem szkockim, stanowiącym połączenie łacińskiej i anglosaskiej tradycji prawnej, a także na temat wpływu na ewolucję trustu w Republice Południowej Afryki oraz istoty trustu w stanie Luizjana. Tak szeroka geograficznie analiza historyczna instytucji daje odbiorcy tekstu możliwość uzmysłowienia sobie zakresu terytorialnego, na którym istniały instytucje powiernicze, będące pierwowzorami tych obecnie istniejących, co uważam za pozytywną stronę pierwszego rozdziału.

Przedmiotem rozważań drugiego rozdziału jest zagadnienie społeczno-gospodarczych funkcji realizowanych za pomocą trustów i innych stosunków powierniczych. Wychodząc od uwag ogólnych dotyczących trustu, tj. jego zastosowania, rozwoju, klasyfikacji funkcji oraz przyczyn sukcesu tej instytucji, autor całą tę część poświęca właśnie społeczno-gospodarczemu zastosowaniu stosunków powierniczych. Nacisk położony został na zarząd majątkiem prywatnym, powiernicze nabycie, zbycie i dzierżenie majątku, sposoby wykorzystania trustów w działalności gospodarczej, trusty pożytku publicznego oraz restytucję składników majątku za pomocą poszczególnych rodzajów trustów. Wskazane zagadnienia zostały przez autora szczegółowo omówione, a w ramach każdego z nich wyróżnione zostały również podrozdziały i niższe jednostki redakcyjne, które – jak już wyżej zostało to docenione – nie pozwalają czytelnikowi zagubić istoty problemu.

Kolejny – trzeci – rozdział poświęcony został elementom struktury normatywnej trustów i innych stosunków powierniczych. W tej części autor przedstawia różne rodzaje trustów oraz omawia inne, lecz podobne do trustów, instytucje powiernicze. W ramach analizy konstrukcji trustów angloamerykańskich w opracowaniu przedstawiono istniejącą już klasyfikację trustów, ich konstrukcje oraz omówiono stosunek fiducjarny. W tym miejscu autor przybliży również naturę trustu oraz – nie mogąc zakwalifikować go jednoznacznie ani do prawa rzeczowego, ani do prawa umów czy też prawa spółek – wskazuje na jego złożoność i wielowymiarowość. Na gruncie trzeciego rozdziału wskazane zostały również szczególne regulacje trustów, w których źródłem jest zarówno *common law*, jak i prawo stanowione. Przechoząc w kierunku prawa systemów kontynentalnych, autor przybliży czytelnikowi instytucje powiernicze podobne do trustów, jednakże nie utożsamiając ich ze sobą, wskazuje szereg sprzeczności zachodzących pomiędzy naturą trustu a zasadami kontynentalnego porządku prawnego. Ewolucja rozdziału trzeciego, prowadząca od angloamerykańskiego trustu, przez ten istniejący w systemach mieszanych, aż po instytucje z krajów Europy kontynentalnej, których jednak nie można uznać za trust, jest logiczna i przejrzysta dla czytelnika, który przyswajając wiadomości o strukturze i działaniu trustu, intuicyjnie znajduje wiele zwodniczych podobieństw do instytucji znanych ze swojego systemu prawnego. Sposób przedstawienia problemu przez autora doprowadza odbiorcę do konkluzji, że instytucja trustu nie jest mu znana, wręcz wydaje się niezgodna z wieloma podstawowymi instytucjami prawnymi.

Czwarty rozdział wkracza w głębsze rozważania dotyczące prawa prywatnego międzynarodowego, póki co państw kręgu *common law*. W ramach tej części autor przedstawia tradycyjne sposoby poszukiwania prawa właściwego dla trustów, zarówno dla jego ważności, jak i zarządu nim. Ponadto zbadany został wpływ podziału

na *common law* i *equity* na kwalifikację kolizyjną, a także odniesiono się do kwestii możliwości restytucji z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia pod kątem właśnie dokonania kwalifikacji kolizyjnoprawnej skutkującej wskazaniem prawa właściwego oraz procesowego charakteru *remedial constructive trust* w prawie USA jako państwa kręgu *common law*. W tym miejscu opracowania widać już dążenie do badania norm prawa prywatnego międzynarodowego. W moim mniemaniu autor słusznie zaczyna te rozważania od państw kręgu *common law*, bowiem system, z którego wyrósł trust, posiada przecież odpowiednie normy kolizyjne. Ogólne wskazanie panujących tam zasad pozwoli czytelnikowi na zrozumienie kolejno przedstawianych problemów dotyczących norm kolizyjnych państw kontynentalnej tradycji prawnej, bowiem będzie on już miał przyswojone podstawy w tym zakresie i będzie znał istniejące normy kolizyjne. Taka kolejność to następny przykład logicznego i racjonalnego rozmieszczenia zagadnień, co jest mocną stroną opracowania.

Przedmiotem następnego rozdziału są badania nad trustem w prawie prywatnym międzynarodowym państw kontynentalnej tradycji prawnej. Autor prowadzi rozważania w standardowej kolejności, począwszy od uwag wstępnych, przez badanie kwalifikacji kolizyjnoprawnej, aż do analizy prawa właściwego dla trustu. Opracowanie piątego rozdziału jest bardzo obszerne i szczegółowe, przy czym punktami odniesienia, od których autor wychodzi w swoich rozważaniach o prawie właściwym dla trustów w państwach nieznających tej instytucji, są wcześniej opisane podziały trustów na *inter vivos* lub *mortis causa*, instytucję prawa umów i prawa korporacyjnego. Ponadto w rozdziale tym słusznie zauważone zostały problemy w zakresie samej ważności trustu, legitymacji procesowej powiernika trustu, jego odmienności względem wykonawcy testamentu czy też ochrony spadkobierców koniecznych w wyniku ustanowienia trustu. Pozytywną cechą jest właśnie zestawienie trustu, jako instytucji obcej państwom kontynentalnej tradycji prawnej, z instytucjami im znanymi i powszechnie stosowanymi w obrocie prawnym. Na skutek takiej analizy czytelnik uświadamia sobie daleko idące różnice w tych instytucjach oraz utwierdza się w uzyskanym w rozdziale trzecim przekonaniu o ich odmienności. Ciekawym zakończeniem piątego rozdziału jest czysto opisowy przegląd najważniejszych orzeczeń dotyczących trustów wydanych przez sądy państw Europy kontynentalnej. W tym miejscu czytelnik został pozytywnie zaskoczony informacją, że w państwach nieznających trustu w istocie zaistniał problem związany z tą instytucją, a zatem możliwe jest spotkanie się prawnika takiego kraju z problemami omawianymi w publikacji. Wskazanie przez autora rzeczywistych przykładów prowadzi czytelnika do konkluzji, że opracowanie to jest konieczne i nie sprowadza się do czysto teoretycznych rozważań o instytucji nigdy niespotykanej w państwach nieregulujących jej w swoim porządku prawnym.

Przedostatni rozdział poświęcony został w całości konwencji haskiej z 1985 r. o prawie właściwym dla trustów i ich uznawaniu. Autor w tej części bada ten akt prawny pod kątem zakresu zastosowania oraz jej skutków w postaci wskazania na mocy jej przepisów prawa właściwego dla trustu, a także zakresu zastosowania prawa już wybranego. Zostały poddane analizie konkretne przepisy oraz wzajemne relacje między nimi w ramach jednego aktu prawnego, natomiast w podrozdziale dotyczą-

cym zakresu zastosowania prawa właściwego, już wybranego dzięki zastosowaniu konwencji, autor rozważa potencjalne problemy w zakresie chociażby ujawnienia trustów w rejestrach czy też relację między trustem a instytucją dobrze znaną na gruncie prawa prywatnego międzynarodowego – klauzulą porządku publicznego. Ostatecznie rozważania odniesione zostały do najbliższego autorowi polskiego systemu prawnego, który nie jest objęty zastosowaniem konwencji haskiej o prawie właściwym dla trustów i ich uznawaniu, a sprowadzają się one do realnej oceny potrzeby przystąpienia do konwencji przez Polskę. W tym miejscu również pozytywnie oceniam strukturę rozdziału. Autor nie ograniczył się wyłącznie do opisanie konwencji, lecz przeprowadził dogłębną analizę aktu z praktycznego punktu widzenia. Ponadto w świetle rozważań z poprzedniego rozdziału oraz przytoczenia kilku najważniejszych orzeczeń dotyczących trustów wydanych przez sądy państw Europy kontynentalnej wydaje się słuszne sprowadzenie rozważań do oceny potrzeby przystąpienia do konwencji przez Polskę, której obywatele również mogą być zaangażowani w stosunki wynikłe z ustanowienia trustu.

Ostatni rozdział zawiera analizę polskiego prawa prywatnego międzynarodowego pod kątem zastosowania go do trustu i innych stosunków powierniczych. W tej części rozważania również zostały przeprowadzone bardzo szczegółowo, a autor w ich ramach bada kwalifikację kolizyjnoprawną, wybór prawa właściwego, zakres zastosowania statutu trustu z polem zastosowania innych statutów z uwzględnieniem szczególnych zagadnień związanych z prawem właściwym (kwestie majątkowe, relacje z prawem rzeczowym, spadkowym czy upadłościowym), a także ponownie bada – tylko że w polskim prawie prywatnym międzynarodowym – kwestię zastosowania trustu jako instrumentu umożliwiającego restytucję z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia. Moim zdaniem ostatni rozdział – w całości poświęcony polskiemu systemowi prawnemu – sprawia wrażenie, jakby wszystkie poprzednie rozważania zmierzały właśnie w kierunku zbadania zagadnienia trustu i innych stosunków powierniczych właśnie w polskim prawie kolizyjnym. Takie zakończenie opracowania stanowić może dla czytelnika zaskoczenie z punktu widzenia samego tytułu, który wskazując na podejście prawnoporównawcze, nie wyszczególnia żadnego systemu prawnego. W poprzednich rozdziałach odniesienia do polskiego systemu prawnego również były dokonywane incydentalnie. Jednak mimo wszystko nie można uznać takiej konstrukcji za wadliwą. Dla polskiego czytelnika żywo zainteresowanego tematyką oczywisty jest fakt sprowadzenia wszystkich rozważań na grunt polskiego systemu prawnego, bowiem w istocie problem zastosowania trustów w polskim systemie jest – moim zdaniem – najczęstszą przyczyną dociekań polskiego odbiorcy poszukującego rozwiązań w tym zakresie.

Podsumowując, recenzowana publikacja – z uwagi na obszerną analizę problemu zarówno pod kątem teoretycznym, jak i praktycznym – skierowana jest zarówno do teoretyków, jak i praktyków prawa. Sposób przedstawienia istniejących już, nie zaś wymyślonych problemów oraz przywołanie orzeczeń rozwiązujących niektóre z nich prowadzi do konkluzji, że nie są to rozważania czysto teoretyczne i wykorzystywane jedynie na potrzeby opracowań naukowych, lecz właśnie mogą mieć zastosowanie również dla praktyków prawa. Dziedzina wybrana przez autora jest bardzo

specjalistyczna, a opracowanie prezentujące przeprowadzone badania wywiera na mnie bardzo pozytywne wrażenie, bowiem nie można się oprzeć przekonaniu, że tematyka została szczegółowo zgłębiona przez autora. Ponadto, mimo obszerności publikacji, nie został zagubiony sens ani cel opracowania. Na każdym etapie jest oczywiste dla czytelnika, że głównym punktem rozważań jest trust oraz problemy z jego zastosowaniem przez państwa kontynentalnej kultury prawnej, a więc kraje nieznające tej instytucji.